

MONTEAGUDO, Henrique (2021).

O idioma galego baixo o franquismo: Da resistencia á normalización.

Vigo: Galaxia. 744 p.

El prolífic professor Henrique Monteagudo ens torna a regalar una monumental monografia sobre la història social de la llengua gallega. La seva també extensa i imprescindible *Historia social da lingua galega. Idioma sociedade e cultura a través do tempo* (1999) anava de la romanització fins si fa o no fa la Guerra Civil. Ara, doncs, emprèn una continuació d'aquell treball i estudia la història externa del gallec sota el franquisme.

Tot i que el llibre comença amb la repressió a partir del cop d'estat militar de 1936, la data central entorn de la qual pivota és 1950, l'any en què segons l'autor es reprèn la construcció d'una cultura nacional gallega. La monografia consta de disset capítols agrupats en quatre grans blocs i, al final, conté uns breus annexos amb l'activitat editorial en gallec a Buenos Aires i a Galícia entre 1939 i 1980. Hauria anat molt bé un bon índex, tot i que s'ha de reconèixer que no era fàcil de fer. Per exemple, pel que fa a personatges importants en aquesta història, n'hi ha un grapat que surten gairebé a tot arreu (Ramón Piñeiro, Otero Pedrayo, Fernández del Riego, Carvalho Calero...), de manera que una remissió exhaustiva als seus noms hauria estat inútil per extensa.

L'obra s'inicia amb un pròleg en què se n'explica la gènesi, s'emmarca teòricament i metodològica i se n'enumeren les fonts principals. L'autor esmenta que ell mateix és testimoni directe i alhora «actor participante» —secundari, diu, però només per modestia: el seu paper en la història recent del gallec és eminentment de primeríssima fila— dels esdeveniments més recents de què tracta al llibre, cosa que potser hi afegeix una perspectiva més personal i més informada, dos elements al meu entendre molt positius. El primer bloc, amb el títol «O xermolar dunha calada e escura vida» consta de dos capítols i repassa la persecució del gallec durant el franquisme. El primer capítol exposa una sèrie de dades sociològiques per situar-nos: sumaríssim resum de l'evolució ideològica del franquisme, demografia, mitjans de comunicació i dinàmica dels usos lingüístics. El segon es dedica més extensament a la política lingüística repressiva del règim i a la situació diglòssica i de substitució, que conviu amb una resistència incipient que anirà creixent. Un dels contactes més fructífers entre el galleguisme i el nacionalisme basc, personificat en Ramón Piñeiro i Mitxelena, es produeix a les presons feixistes.

El segon bloc, amb el títol «A herba medra de noite: a resistencia galeguista», conté quatre capítols. El primer es dedica a les primeres iniciatives de promoció de la llengua gallega després del llarg període de gairebé absolut silenciament. La creació de l'editorial Bibliófilos Gallegos per part de figures pròximes al franquisme, que ja ha-

vien fundat l'Institut de Estudios Gallegos Padre Sarmiento, emmarcada en el CSIC (la típica institució per fer veure que es fa alguna cosa sense fer res i que, bàsicament, usava el castellà) és un pas en si mateix poc important. Tanmateix, l'any 1950 aquesta editorial institueix uns premis que d'una banda premien i publiquen la primera novel·la en gallec des de la guerra, de Ricardo Carvalho Calero, i d'una altra, impulsen entorn del premi de traducció una qüestió central: el model de llengua literària. Poc després, es publica a Buenos Aires un monogràfic de la revista *Galicia*, amb textos de reivindicació i estudi sobre el gallec que posen en evidència la importància que tindrà la diàspora gallega al llarg del renaixement del galleguisme. Una importància, crec, molt més gran que la que té l'exili català per a la respectiva llengua.

El capítol quart aborda la fundació i la trajectòria de l'editorial Galaxia, una fita essencial en la recuperació i la raó més important per la qual l'autor tria la data de 1950 com a punt de referència. Galaxia és el primer projecte veritablement autocentrat de la resistència galleguista, i el grup que la funda i la manté és sens dubte la baula que enllaça la generació d'abans de la guerra amb la de la —relativa— normalització del gallec. Francisco Fernández del Riego, Ramón Piñeiro, Ramón Otero Pedrayo o Xaime Isla —alguns dels fundadors— són personatges que no deixen de ser darrere de tot el que passa al llarg d'aquests anys en l'activisme gallec, juntament amb altres com Ricardo Carvalho Calero, Alonso Montero o —fora de Galícia— Luís Seoane a Buenos Aires. Mereix un esment especial el professor Basilio Losada, l'ànima del galleguisme a la Universitat de Barcelona durant tota aquesta llarga època.

Galaxia era i és, més que una editorial, tot un projecte cultural, i un dels seus productes més importants i duradors, a més de l'edició constant de llibres en gallec, és la revista *Grial*, encara avui en plena forma.

El capítol cinquè, segon del bloc, es dedica a les polítiques resistencialistes del gallec a mitjan segle, amb els intents de ressuscitar l'estudi del gallec i de fundar institucions de suport, com la inestimable Biblioteca de Fundación Penzol de Vigo, o la reanimació de la Real Academia Galega, en estat d'hibernació des de la guerra. El capítol sisè tracta del paper dels «germans d'Amèrica», especialment a Buenos Aires i l'Havana, però també a Caracas. Un paper de gran importància en diferents fronts, no només l'estrictament cultural i lingüístic, sinó també l'antirepressiu i de finançament. És a Montevideo on es denuncia públicament la política lingüística liquidacionista de Franco en el marc de l'Assemblea General de la UNESCO.

El tercer bloc, «Abrir camiños e recoller colleitas: rearticulación e depregamento», comprèn el període entre 1963 i 1975. Comença amb el capítol setè, que repassa l'activisme cultural: creació d'associacions, Fundació Penzol, Dia de les Lletres Gallegues, cursos populars de llengua... El capítol vuitè continua aquest fil amb l'anàlisi de l'activitat de *Grial*, el sorgiment d'altres editorials o la creació de «Sargadelos», un projecte tant empresarial com cultural. S'hi analitzen també les discussions sobre el model de llengua literària amb les propostes d'escriptors com Blanco Amor o Dieste i les crítiques consegüents. El capítol novè exposa la relació entre la cultura contestatària que sorgeix també a Galícia a la dècada dels seixanta i la reivindicació lingüística. Una contestació molt lligada a la universitat i amb manifestacions tant o més po-

lítiques que culturals, com la Nova Canción Galega, amb grups com Voces Ceibes ('Veus Lliures'), en la qual no té un paper inspirador menor el concert de Raimon a Compostella l'any 1967. És en aquest període que sorgeix el nou nacionalisme gallec i les seves organitzacions.

Els capítols deu i onze es dediquen al paper de l'Església catòlica d'aquests anys, la jerarquia de la qual tradicionalment ha girat del tot l'esquena al gallec. Té un gran interès l'anàlisi dels discursos sobre la llengua per part de la jerarquia eclesiàstica i també bona part del sacerdoci. Un argument recurrent contra l'ús del gallec és que els faria perdre autoritat, i que els mateixos feligresos se'n riurien. L'autor recull sobre la qüestió declaracions d'un estudi que es va fer entre el clergat rural, la majoria contra l'adopció del gallec. Un discurs que contrasta amb la tradició eclesiàstica catalana. Segons Josep Benet (1973: 418), per exemple, «la llengua catalana [...] havia estat la llengua normal i habitual en la vida religiosa de Catalunya» fins a la instauració del franquisme i, en general, ho va tornar a ser al cap d'uns anys.

En aquests capítols resulta molt interessant l'anàlisi de Monteagudo del que anomena *convergència descendent* o *ús de condescendència*, «que resulta ofensiu para o falante do idioma subalterno» (p. 387). La sòlida distribució classista dels usos lingüístics a Galícia («a finais do século XIX o uso dunha ou outra lingua estaba claramente incardinado na estratificación de clase», p. 53) n'és probablement el fonament.

Els dos capítols finals d'aquest bloc estudien el tardofranquisme. El dotzè ofereix una síntesi dels primers estudis sociolingüístics del gallec, que permeten tenir una idea de l'estat de la llengua a la dècada dels setanta, així com els intents inicials d'introduir-ne l'estudi a l'escola. En aquest sentit s'apunten alguns elements de coordinació entre les diferents llengües subordinades, una coordinació que no apareix amb freqüència en aquesta història. El capítol tretzè se centra més aviat en les idees presents en aquests inicis de la sociolingüística gallega, en què els intel·lectuals gallecs basteixen l'edifici teòric que els permet enquadrar les dinàmiques socials del gallec en una disciplina relativament nova. S'hi plantegen una sèrie de debats que, en bona mesura, i malgrat les grans diferències en molts sentits, ens ressonen com a familiars també a l'àmbit catalanoparlant: sobre la relació entre llengua i classe, sobre les expectatives de futur, etc. Una fita en aquest sentit és la publicació de l'*Informe dramático sobre la lengua gallega* (1973), de Xesús Alonso Montero, i les conseqüents crítiques i comentaris que provoca. El nostre famós «Manifest dels Marges» és de 1979.

El quart i darrer bloc, amb el títol «Os gromos da primavera da fala por nós agardan: constitución da lingüística galega e elaboración da norma», comprèn els darrers quatre capítols, que giren entorn del procés de fixació d'un estàndard per al gallec. El capítol catorze és un repàs general del recorregut de la filologia gallega des dels anys quaranta del segle XX, quan pràcticament no existia, fins a la consolidació dels estudis universitaris. El següent exposa els primers intents d'establir un estàndard. Monteagudo analitza la *Gramática* de Carvalho Calero, que va fer l'esforç de confegir una obra per a la qual no se sentia plenament qualificat, mentre que, segons ell, els qui potser n'haurien estat més no hi volien arriscar el prestigi: «Terán medo a Dámaso Alonso, que ten dito que por moito tempo non será posible unha Gramática galega

como a catalá de Badia» (p. 564). El capítol es completa amb la comparació d'aquest primer intent amb la publicació de les *Normas ortográficas e morfolóxicas* de la Real Academia Galega.

El capítol setze explica la fundació de l'Instituto da Lingua Galega en el marc de la Universidade de Santiago, i la polèmica que esclata entre aquesta nova institució universitària —formada sobretot per la nova fornada d'investigadors— i l'autoritat de l'Academia. Els joves filòlegs —amb una «indissimulada arrogància», diu l'autor— pretenen bastir l'estàndard amb un model de llengua més acostat als usos populars. De fet, acusen —injustificadament, segons Monteagudo— les *Normas* de «tendencia lusizante» (p. 609).

L'últim capítol enfoca la qüestió del portuguès, a través, en primer lloc, de la perspectiva de tres personatges que, amb fonaments ideològics molt diferents, proposaven un acostament de l'estàndard del gallec a aquesta llengua: Ernesto Guerra da Cal, Valentín Paz-Andrade i Pilar Vázquez Cuesta. En segon lloc analitza la polèmica entre el filòleg portuguès Manuel Rodrigues Lapa, d'una banda, i Ramón Piñeiro i altres galleguistes, de l'altra. Lapa creu que l'únic futur possible per al gallec és el portuguès, ja que «o galego non pode aspirar a ser outra cousa que un conxunto de dialectos, a verdadeira lingua de cultura que corresponde a eses dialectos é o portugués literario» (p. 646). Monteagudo és molt crític amb el discurs de Lapa, que considera aferrat a una ideologia lingüística típica del «nacionalismo hexemónico de Estado» (p. 649). Per Piñeiro, en canvi, la fi anunciada del món rural gallec no és una condemna, sinó una esperança, en un moment en què la llengua està conquerint àmbits urbans i universitaris. La identitat gallega diferenciada no es mantindrà a través del portuguès, sinó de la consolidació del gallec. El portuguès, en tot cas, serà una font valuosa, però l'acostament ha de fer-se «desde o galego, non reunciando ao galego» (p. 655).

La darrera part del capítol s'atura en la posició d'altres intel·lectuals, especialment de Carvalho Calero. Monteagudo també hi fa una breu, però molt perspicaç, crítica de l'optimisme de Piñeiro, i assenyala una idea que em sembla que haurien de tenir sempre present totes les llengües minoritzades: cal entendre les condicions de cada moment històric. El que podia ser central en una època i una cultura per al prestigi o la recuperació —la literatura, l'escola— pot arribar a ser força irrellevant en una altra època. La coda és un autèntic homenatge a Ramón Piñeiro.

O idioma galego baixo o franquismo. Da resistencia á normalización és una aportació imprescindible a la història del gallec, però també, una eina fonamental per a aquells que sabem tan poc d'aquesta comunitat lingüística. Un llibre ple de citacions textuais i alhora amb una veu pròpia ben identificable. Entremig, a més, Monteagudo hi desgrana un munt d'idees suggeridores i lúcides sobre la sociologia de les llengües que em sembla que sempre és bo de tenir en compte. Tothom, però especialment els parlants de llengües minoritzades.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- BENET, Josep (1973). *Catalunya sota el règim franquista: Informe sobre la persecució de la llengua i la cultura de Catalunya pel règim del general Franco*. París: Edicions Catalanes de París.
- MONTEAGUDO, Henrique (1999). *Historia social da lingua galega: Idioma sociedade e cultura a través do tempo*. Vigo: Galaxia.